

גליון שבועי
מבית "בנתיבות ההלכה"
שע"י ארגון "והגית"

הרב נחום קסטנר שליט"א
פרשת תולדות תשפ"ה

בנתיבות הפרשה

ולאום מלאום יאמץ

ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו... ויעתר לו ה', ותהר רבקה אשתו, ויתרוצצו' הבנים בקרבה, ותלך לדרוש את ה' [תולדות כה כב]. ופרש"י מתרוצצים זה עם זה ומריבים [רש"י]. נראה אפוא שהמאבק ומלחמת הדורות בין יעקב ועשו החל כבר מן הרחם, ויתרוצצו הבנים 'בקרבה' [תולדות כה כב]. ויאמר ה' לה שני גויים בבטןך ושני לאומים 'ממעריך' יפרדו' [תולדות כה כג]. ופרש"י 'מן המעיים' הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו [רש"י]. הרי כי ההפרדות בין עשו ליעקב החלה כבר מן הרחם, מן המעיים.

וישטום עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו, ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי, ואהרגה את יעקב אחי [תולדות כז מא]. וישטום פירושו וישנא, כפי שכתב התרגום ונטר עשו 'שנא' בלביה [יב"ע], מכל כוחות התנגדות שיש לכנסת ישראל, הגדול שמכולם הוא עשו שנקרא 'שנא' [פסיקתא דר"כ טז]. שנטר שנאה בלבו על נטילת הברכות, וכמש"כ חז"ל עשו שנא ליעקב לפי שנטל ממנו את הבכורה [שוח"ט תהלים כח]. ודבר זה הוא תימא, הרי המאבק בין עשו ליעקב היה עוד קודם נטילת הברכות, הוא החל מן 'המעיים', מויתרוצצו הבנים 'בקרבה', ומה היא א"כ פשרה של השנאה שפרצה בעקבות נטילת הברכות.

*

ויאמר ה' לה, שני גויים בבטןך, ושני לאומים [מלכויות רש"י], ממעריך יפרדו, ולאום מלאום יאמץ [תולדות כה כג]. ופרש"י לא ישו בגדולה, 'כשזה קם זה נופל', וכן הוא אומר [פסחים מב ב] אמלאה החרבה, לא נתמלאה צור [היא ממלכת רומי, מהרש"א פסחים קיח ב]. אלא מחורבנה של ירושלים [רש"י]. יתגבר על חברו ויחריבו זה את זה [בעה"ט שם]. צורת העמידה של יעקב ועשו, כנסת ישראל צאצאי יעקב כנגד אדום צאצאי עשו, הוא עמידה של כשזה קם זה נופל. מדוע זה כך, מדוע אי אפשר שכל אחד ימלוך במקומו, שכל אחד יהיה בטרטוריה נפרדת, מדוע הם מבקשים להתגבר זה על זה, ולהחריב זה את זה.

*

במהלך הפרשיות אנתנו מוצאים, שמאברהם ויצחק יצא פסולת, מאברהם יצא ישמעאל, מיצחק יצא עשו, ואילו יעקב היתה מטתו שלמה, שהיו כל בניו צדיקים [ויקרא לו ד]. עוד מצינו, אברהם מדתו חסד, יצחק מדתו דין, יעקב מדתו אמת [אלשיך שמות יז ב]. כתב הרמב"ם שני קצוות הרחוקות זו מזו שבכל דעה ודעה אינן דרך טובה, ואין ראוי לאדם ללכת בהן... הדרך הישרה היא מדה בינונית... והיא הדעה שהיא רחוקה משני הקצוות ריחוק שווה [רמב"ם דעות א ד].

מבואר אפוא, שהמדה האמצעית היא המדה 'האמתית', והיא הדרך הישרה שיבור לו האדם. משא"כ הקצוות אין בהם יושר ואמת, כי החסד מרוחק מן הדין, ממשפטי ארץ, והדין מרוחק מן החסד, לא כן המדה האמצעית היא מדת האמת, כי היא משולבת מן הקצוות, מורכבת מחסד ודין, לפיכך היא המדה הישרה והנכונה, שיבור לו האדם. ולכך מדתו של יעקב שהיא המדה האמצעית, המורכבת משני הקצוות חסד ודין, היא מידת האמת, תתן אמת ליעקב [מיכה כ].

*

משום כך אברהם אבינו שהיה 'עמוד החסד' [ב"ר עג], כל ענינו היה להיטיב 'לאחרים', עד כדי מסירות נפש [הכניס אורחים ביום שלישי למילתו, כחום היום, לאחר שהוציא הקב"ה חמה מנורתיקה, ועם זאת, וירא וירץ לקראתם, בראשית יח ב]. הפסולת שיצא ממנו הוא ישמעאל, שכל ענינו להטיב 'לעצמו', עד כדי דורסנות ושפיכת דם, של כל מי שעומד בדרכו [מוחמד השליט את האיסלם בכח החרב].

יצחק אבינו מאידך היה 'עמוד הדין', כולו יראה, פחד יצחק. מידת הדין מפקיעה כל מה שהוא בזכות ובחסד, והיא תובעת את קיום האדם בדין, שיהיה האדם מחוייב המציאות, משום כך יצחק 'עקד' עצמו ביטל את כל מציאותו לבורא יתברך, ועשה את עצמו 'עמוד העבודה', משום שיעחק אבינו תפס שהמציאות והקיום האמיתי הוא הבורא יתברך, וההתבטלות אליו יתברך, היינו העבודה אליו היא שנותנת קיום. לפיכך הפסולת שיצא ממנו הוא עשו, שחי אף הוא על הדין, אך תפס את התביעה לקיום האדם בדין, באדם עצמו, שיהיה האדם מחוייב המציאות, על חרבך תחיה [בראשית כז ט]. האדם כל מציאותו בתוך עצמו, והוא המציאות המחוייבת בדין, משום כך עשו הגביה את עצמו, ועשה עצמו אלוה, והיא גם אמונתם שנתייסדה ע"י אותו האיש שעשה עצמו אלוה.

יעקב אבינו מאידך הוא 'עמוד האמת', תתן אמת ליעקב [מיכה ז כ]. מידתו 'מידת הרחמים' שילוב של מידת החסד ומידת הדין, לפיכך מדתו 'אמת', תתן אמת ליעקב [מיכה ז כ]. כי המיזוג בכל מקום הוא האמת, והוא גם היושר משום כך נקרא יעקב אבינו ישראל, לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל [בראשית לב כט]. ע"ש היושר, ישראל ישר אל [כלי יקר בראשית לה ז]. ונקרא גם כן ישורון [דברים לג כו]. ע"ש היושר, כשישראל ישרים ועושים רצונו של מקום, נקראים ישרים [דברים יד א]. שמאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו קראת אותו ישראל וישורון [תפילת שחרית]. ולפי שהיתה מדתו אמת, לא יצא ממנו פסולת. כי הפסולת אינה אמת, ובמקום האמת אין פסולת, ולכך היתה מטתו שלמה.

*

ויזד יעקב נזיד... ויאמר עשו אל יעקב הלעטני נא... ויאמר יעקב מכרה כיום את בכורתך לי, ויאמר עשו הנה הנא אנכי הולך למוות, ולמה זה לי בכורה [מה חפץ לי בה, רש"י]. וימכור את בכורתו ליעקב... ויבז עשו את הבכורה [תולדות כה לד]. ופרש"י העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו של מקום [רש"י שם].

יעקב אבינו מבקש לקנות את הבכורה, לפי שהעבודה בבכורות [רש"י תולדות כה לא]. עשו מאידך, לא רק שהוא מוותר על הבכורה ומוכר אותה ליעקב, אלא הוא גם מבזה את הבכורה, מבזה עבודתו של מקום [רש"י שם]. זה כנגד זה, כל אחד כפי שורש נפשו, יעקב קיבל מיצחק שקיום האדם וקיום העולם הוא ע"י 'עבודה', ע"י עבודתו של מקום, אלמלא מעמדות [עסקי הקרבנות רש"י]. לא נתקיימו שמים וארץ [תענית כז ב]. לכן מתוך חפץ הקיום הוא מבקש לקנות את הבכורה, לזכות בעבודתו של מקום. עשו מאידך תופס את קיומו בתוך עצמו, הגביה עצמו כנשר [עובדיה א ד]. משום כך הוא בז לעבודה, לכל מי שמבטל את עצמו.

*

וישטום עשו את יעקב, על הברכה אשר ברכו אביו, ויאמר עשו בלבו, יקרבו ימי אבל אבי, ואהרגה את יעקב אחי [תולדות כז מא], וישטום פירושו וישנא, עשו הפך להיות שונא, משום שיעקב לקח ממנו את הברכות. מדוע יעקב נטל ברכות שלכאורה אינם שלו, ומה איכפת לעשו ענין הברכות, והרי הוא בז לעבודתו של המקום. עשו חפץ בברכות כי אין בהם עבודה. כמה פשוט וקל לא להתאמץ, להשאיר כמות שהוא, ולהתברך בשפע ממרומים, עשו תפס את קיומו בעצמו, משום כך הוא לא חפץ בבכורה שיש בה עבודה, הוא בז לעבודה שיש בה התבטלות לבורא עולם, והוא מבקש רק ברכות שאין בהם עבודה ואין בהם התבטלות לבורא עולם. יעקב מאידך חפץ בעבודה, הוא תופס את קיומו בעבודה של מקום, משום כך הוא זכה בברכות, כי הברכות שייכות למי שעובד את ה', והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי... ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם... ונתתי... [דברים יא יז].

*

ויאמר ה' לה שני גויים בבטנך, ושני לאומים ממעיך יפרדו, ולאום מלאום יאמץ [תולדות כה כג], ופרש"י לא ישו בגדולה, כשזה קם זה נופל [רש"י שם], מאבק איתנים מתרחש בין יעקב ותולדותיו לבין עשו ותולדותיו, מאבק חסר פשרות, עדי כדי שאין הם יכולים לדור בכפיפה אחת, אלא כשזה קם זה נופל. משום שהמאבק הוא על 'צורת הקיום', יעקב אבינו תופס את קיומו 'בעבודה', בהתבטלות לבורא עולם, לגבי יעקב הקיום האמיתי הוא הבורא יתברך, אפשרות הקיום הוא עד כמה שעובדים אותו ומתבטלים אליו. עשו מאידך תופס את קיומו 'בתוך עצמו', מציאותו מחוייבת, משום כך הוא חי על החרב, על חרבך תחיה, אין קיום ואין מציאות לשום דבר מבלעדי.

*

ויתרוצצו הבנים 'בקרבה'... ויאמר ה' לה, שני גויים 'בבטנך', ושני לאומים 'ממעריך' יפרדו... [תולדות כה כג], המאבק החל כבר 'במעיים', זה נפרד לרשעו וזה נפרד לתומו [רש"י שם]. אולם תהום השנאה פרץ בנטילת הברכות, וישטום עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו [תולדות כז מא], שם בנטילת הברכות התגלתה נקודת המאבק האמיתית, האם 'הקיום' הוא בברכות 'באדם' עצמו, או שהקיום הוא 'בעבודה', בהתבטלות לבורא עולם, והברכות נמשכות חלף העבודה בדרך ממילא.

*

ואת החזיר, למה נמשלה [אדם] לחזיר, לומר לך מה חזיר בשעה שהוא רובץ מוציא טלפיו ואומר ראו שאני טהור, כך מלכות 'אדם' מתגאה וחומסת וגוזלת ונראית כאילו מצעת בימה [ויק"ר יג ה], מצעת בימה לדון את הגזלנים ולהרחיק העול [עץ יוסף], טהרה תלויה בשני סימני כשרות, החזיר יש לו סימן טהרה אחד, טומאתו הנוראה היא לא רק בהעדר הסימן, אלא בפשיטת הטלפים לומר טהור אני. עוד זאת, הנצרות הדת של עשו היא עבודה זרה בשיתוף, מחד אמונה באותו האיש שעשה עצמו אלוה, ומאידך אמונה בבורא. פשיטת הטלפים להראות את סימן הטהרה, את האמונה בבורא, לא מטהרת את עשו, אלא אדרבה מעידה על טומאתו, על בקשתו להשליט את גבוהותו, את העשה עצמו אלוה על פני כל הארצות.

*

ואת החזיר זו 'אדם' וכו', ולמה נקרא שמה חזיר, שמחזרת עטרה לבעליה, הדא הוא דכתיב [עובדיה א כא] ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה [ויק"ר יג ה], הגאולה האחרונה תהיה על גבי ביטולו של עשו, ועלו מושיעים לשפוט את עשו, והיתה לה' המלוכה. וכל כך למה. משום שעשו הגביה עצמו, והשליט את עצמו על כל העולם. התרבות המערבית שהיא תרבות אדם, מושתת על 'הפקרות' ונהנתנות, הפקרות ונהנתנות נובעות 'מגבהות האדם', שהיא שורש ענינה של אדם, עבד שהוא כפוף למרות אדונו, הוא שפל רוח, אולם מי שהוא אדון לעצמו, גבוהותו מביאה אותו להפקרות ונהנתנות, לחפוף ככל העולה על רוחו, ולעשות כל מה שעולה על דעתו.

הגאולה העתידה היא הפך הדבר, ויתפוצצו הררי עד, 'שחו גבעות עולם' [חבקוק ג ו], 'ושח גבהות אדם', 'ושפל רום אנשים' [ישעיה ב יז], הגאולה האמיתית מבקשת לבטל את גבהות האדם, את צורת הקיום הלא אמיתית, את צורת הקיום של עשו, שמגביהה עצמה כנשר [עובדיה א ד], ולהעמיד במקומה את צורת הקיום האמיתית, של 'שח גבהות אדם', את צורת הקיום של יעקב, שכל כולה 'עבודה' והתבטלות לבורא עולם, ותפיסה שכל הקיום הוא ממנו, ועל ידו יתברך.

*

עמידת יעקב ועשו מאז ומקדם, היא באופן של כשזה קם זה נופל [פסחים מב ב], מלכות של זה מבטלת מלכות של זה. מלכות של עשו היא מלכות של 'התנשאות' של 'שררה', מלכות של ישראל של בית דוד היא מלכות של 'התבטלות', עדינו העצמי שהיה דוד משים עצמו כתולעת [מ"ק סז ב], מלכות של עשו שהיא גבהות האדם אינה יכולה להתקיים במקום בו שח אדם והכל עובדים ומתבטלים אליו יתברך, מלכותו של יעקב שכל עניינה שחות אדם עבודה והתבטלות אליו יתברך, אינה יכולה להתקיים במקום בו גבה אדם.

ולפיכך נקראה אדם חזיר, לפי שעתידי להחזיר עטרה לבעליה [ויק"ר יג ה], כי לא יתכון מלכות ה' עד העת בו יעלו מושיעים לשפוט את הר עשו [עובדיה א כא], ותתקיים נבואת עובדיה אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קינך משם אוריך [עובדיה א ד], ביטולה של מלכות עשו והשפלת רום אנשים הוא זה שיאפשר את העמדת מלכות ה' שתנשא על כל הגויים.

*

סופה של מלכות אדם, המלכות האחרונה שתשלוט על ישראל קודם ביאת המשיח, הוא שלטון הערב רב [נ"א אב"ש יא], שלטון הערב רב על ישראל בעקבתא דמשיחא אינה מלכות חדשה, אלא הוא שלטון שמושך את כוחו ממלכות עשו, גם היא שלטון הערב רב עניינה 'התנשאות' הפקרות ונהנתנות, ההפקרות השלטת 'החוצפא יסגא', כל אלה נובעות מאדם, מלכותו של עשו, שכל כוחם הוא עד העת בו יעלו לציון מושיעים לשפוט את הר עשו.

אם נבז להפקרות לנהנתנות להתנשאות ולחוצפא יסגא, שנובעות ממלכותו של עשו ושלטונו של הערב רב, נטה לב לעבודתו של מקום, נתבטל אליו יתברך, ונעבדהו בכל לבבנו ובכל נפשנו, או אז נזכה במהרה לראות עין בעין, בעלייתם של המושיעים לשפוט את הר עשו - והיתה לה' המלוכה.